

**ARCHEOLOGISCH BUREAUONDERZOEK
PLANGEBIED BLOK EN ONDERNEMING TE
NIEUWERKERK AAN DEN IJSSEL**

Past2Present rapport 568

Archeologisch bureauonderzoek plangebied Blok en Onderneming, gemeente Nieuwerkerk a/d IJssel

i.o.v: Tauw BV

Archeologic Project 1054
ArcheoLogic Rapportage 568
Versie 1.0 definitief
Datum 11-12-2008
Contactpersoon S. van Roode

ArcheoLogic
Pelmolenlaan 12-14
3447 GW Woerden

Telefoon + 31 (0)348 – 437788
Fax + 31 (0)348 – 437789
e-mail s.vanroode@past2present.nl

Actie	Ver sie	Actor	Datum
	0.1	A.V.A.J. Bosman	10-12-2008
Controle kwaliteit		S. van Roode	11-12-2008
Paraaf senior archeoloog	1.0	A.V.A.J. Bosman	11-12-2008

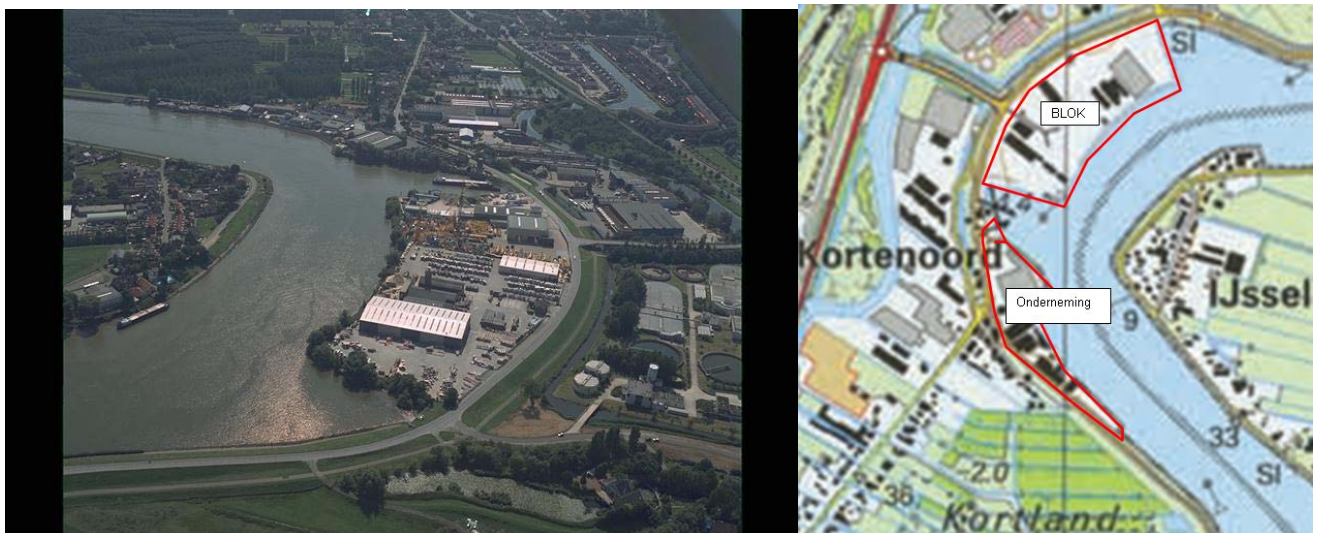
Inhoud

Inhoud	3
1 Inleiding	4
2 Methode	5
3 Resultaten	6
3.1 Landschapsgeschiedenis	6
3.2 Archeologie - Bekende waarden en waarnemingen	11
3.3 Verstoringen	12
3.4 Onderzoeken	14
3.5 Archeologische verwachting	15
4 Advies	17
5 Bronnen	18

1 Inleiding

Aan de oever van de Hollandsche IJssel, in het buurtschap Kortenoord, gemeente Nieuwerkerk a/d IJssel, wordt door de gemeente op de twee terreinen Blok en Onderneming woningbouw ontwikkeld (zie figuur 1). De locaties betreffen zellingen, ofwel buitendijkse aanslibbingen opgehoogd met puin en huisafval. In totaal zullen op het plangebied 222 woningen (waaronder appartementen) gebouwd worden, met een kleine jachthaven tussen de beide zellingen ter hoogte van de molen.

Als gevolg van de civiele ingrepen ten behoeve van de nieuwe ontwikkeling kunnen eventueel aanwezige archeologische waarden worden aangetast of vernietigd. Doel van onderhavig bureauonderzoek is het opstellen van een gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied op basis waarvan, indien noodzakelijk, een onderzoeksstrategie bepaald kan worden.

Figuur 1: Links: luchtfoto, in zuidelijke richting, van het plangebied Blok op de voorgrond en Onderneming midden boven aan de oever. Rechts: de beide plangebieden op topografische ondergrond (bron: Tauw bv, Capelle a/d IJssel)

2 Methode

Doel van dit document is het formuleren van een specifieke archeologische verwachting, waaruit een advies voortvloeit over de noodzaak en aard van eventuele vervolgstappen. Om tot een dergelijke archeologische verwachting van aan te treffen vindplaatstypen of -vondsten te komen, zijn archeologische, landschappelijke en historische bronnen geraadpleegd.

Om te komen tot een archeologische verwachting is allereerst de vroege landschapsgeschiedenis gereconstrueerd aan de hand van de *Geomorfologische kaart van Nederland* en de *Bodemkaart van Nederland*. Gegevens over het landschap geven nuttige informatie over de gebruiksmogelijkheden van dat landschap door de mens en dus over de kansen op het aantreffen van archeologische resten.

Voor de jongere geschiedenis van het gebied is de *Topografische Militaire Kaart 1830 – 1850* gebruikt. Voor de recente situatie is de *Topografische Kaart van Nederland* gebruikt. Ook oude kadastragegevens zijn meegewogen. Op basis van de vroege en recente landschapsgeschiedenis van het gebied is een archeologische verwachting opgesteld.

Aan de hand van reeds aanwezige archeologische gegevens is deze verwachting gesterkt dan wel bijgesteld. De bekende archeologische gegevens zijn onttrokken uit de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW, versie 2), de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de provincie Zuid-Holland, de nationale database van archeologische waarnemingen (ARCHIS) en de Archeologische Monumentenkaart (AMK), het register van archeologisch belangrijke terreinen.

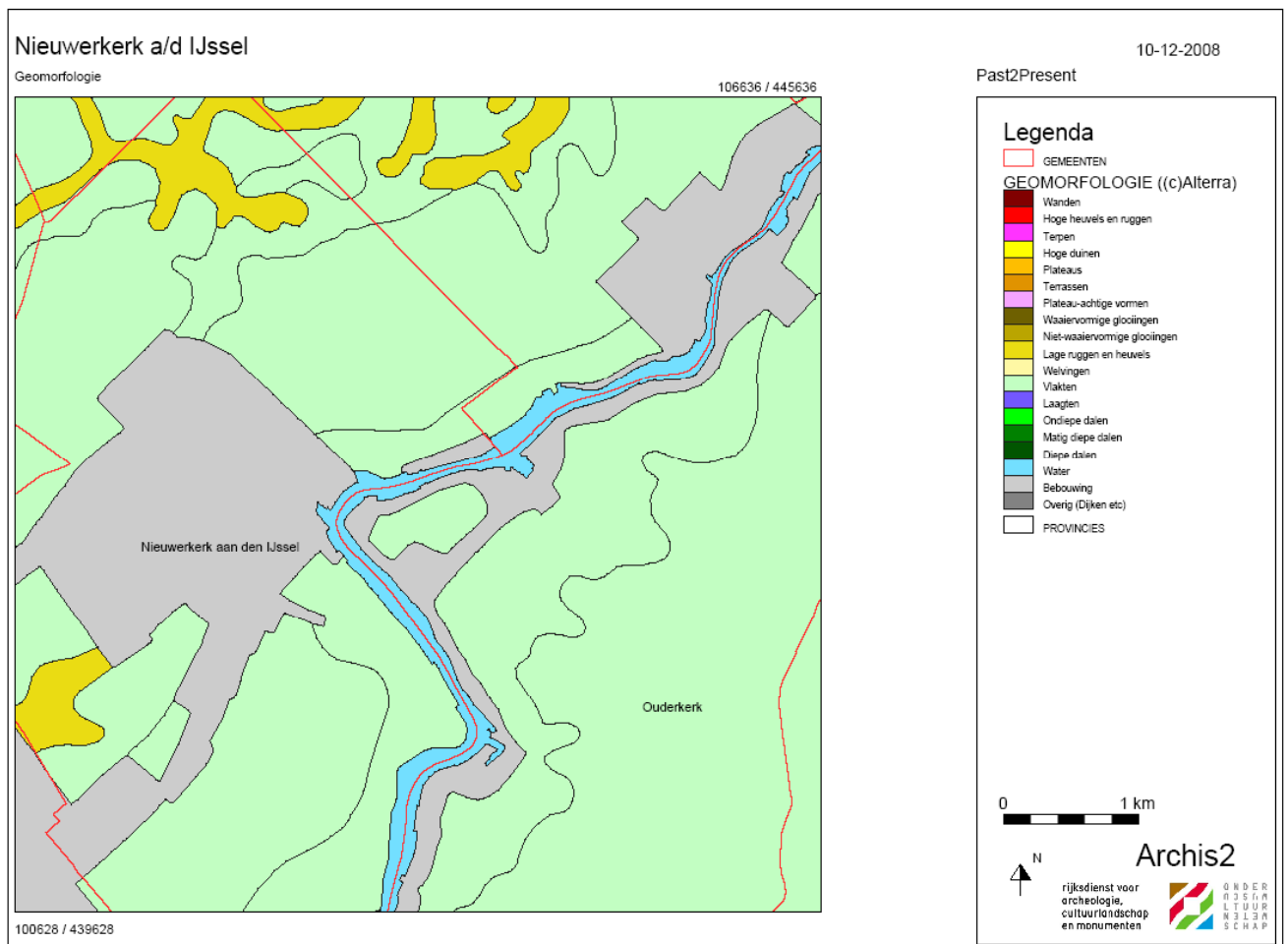
Op basis van het aldus verkregen verwachtingsmodel is aangegeven welke vervolgstappen nodig zijn om deze eventueel aanwezige waarden op te sporen en veilig te stellen.

3 Resultaten

3.1

LANDSCHAPSGESCHIEDENIS

Nieuwerkerk aan den IJssel ligt tegenwoordig op de linkeroever van de Hollandse IJssel. De lage ligging van het gebied wordt duidelijk uit het feit dat hier het laagste punt van Nederland, namelijk 6,76 m -NAP ligt.

Figuur 2: Geomorfologische kaart van de omgeving van het plangebied (Bron: Archis2)

Westelijk Nederland wordt, gerekend in de geologische tijdschaal, gekenmerkt door de jongste afzettingen, ontstaan uit de wisselwerking van de zee en de rivieren. In dit deel van Zuid-Holland komen aan het oppervlak uitsluitend afzettingen van het Laagpakket van Walcheren en de Formatie van Nieuwkoop, ofwel komafzettingen op Hollandveen.

Het landschap van de gemeente Nieuwerkerk a/d IJssel is vooral gevormd in het Holoceen. De basis is echter al in het Late Pleistoceen ten tijde van de IJstijden gelegd. Tijdens die periode is vanuit de drooggevallen Noordzee zand over onze streken geblazen. Dit zogeheten dekzand is als een deken over het toenmalige landschap verspreid. Hierbij zijn concentraties zand ontstaan, zogenaamde dekzandruggen. Tussen de ruggen lagen depressies, waarin veen kon groeien. Dit veen breidde zich door een verslechterde afwatering en als gevolg van het stijgen van de zeespiegel steeds verder uit. Het landschap was aan het verdrinken. Rond 7500 jaar geleden verdwenen ook de hoogste delen van het landschap onder water. Vanaf 5500 v.Chr. komt er een eind aan de zeespiegelstijging waardoor weer sedimentatie op kan treden. Op den duur overstromen de hoogst opgeslibde en inmiddels begroeid geraakte delen, de schorren, alleen nog bij zeer hoog water.

Door een overschot aan sedimentatie ontstaat een kustbarrière. Hierop ontstaat een reeks van strandwallen met duinvorming, ongeveer op de plaats van de huidige Noordzeekustlijn. Alleen door de mondingen van de Rijn, Maas, Schelde, de Honte en het zwingebied in Zeeuws Vlaanderen werd die barrière doorbroken. In de rest van het gebied zorgde de barrière voor een afname van de afwatering en daarmee de mogelijkheid voor het ontstaan van een uitgebreid veenmoeras, het zogenaamde Hollandveen. Rond 600 v.Chr. krijgt de zee weer vat op de barrière en weet doorbraken te forceren.

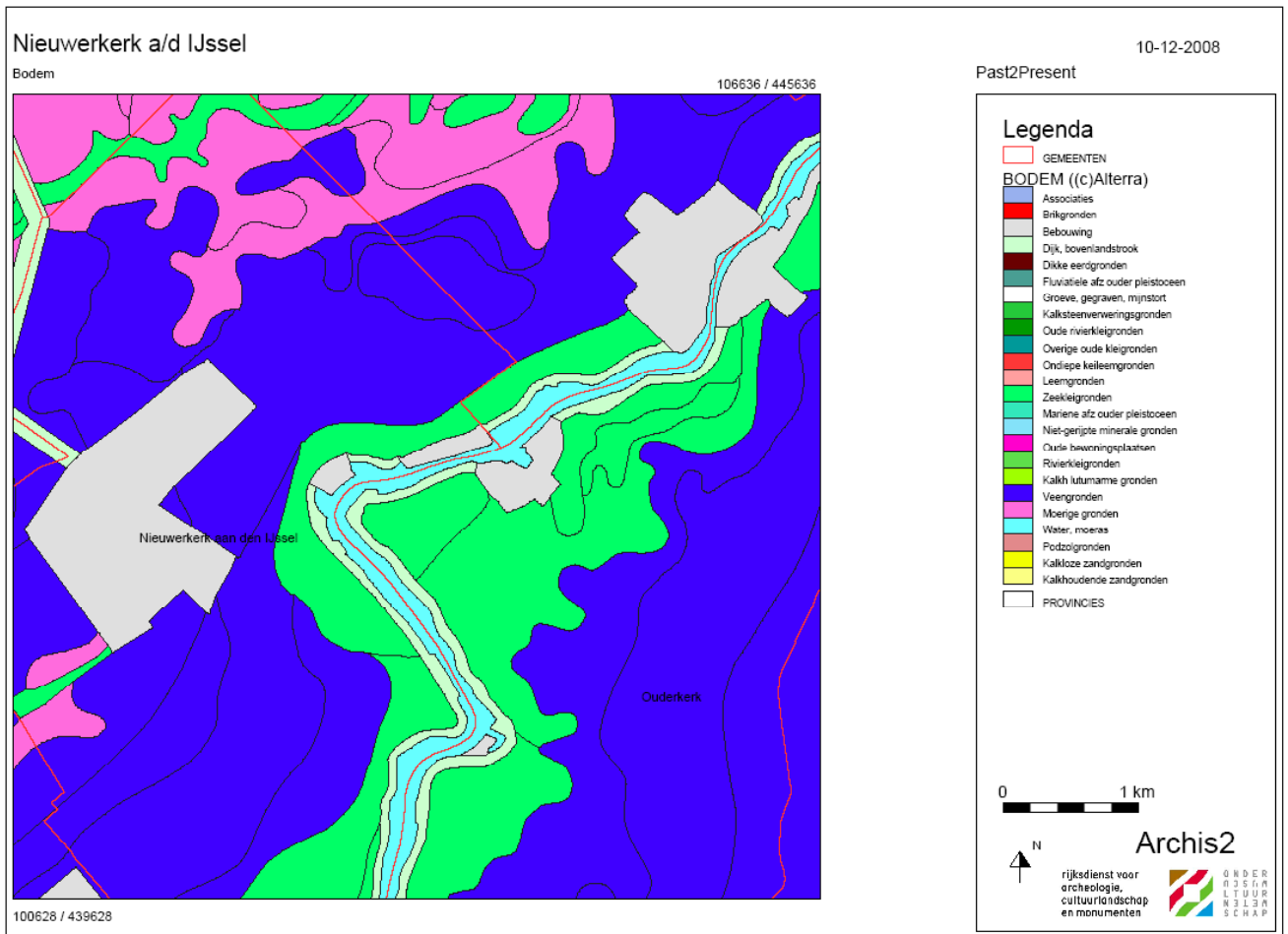

Figuur 3: Fysisch-Geografische reconstructie van Zuidwest Nederland ca. 50 n.Chr. met centraal de monding van de Maas (Bron: NOaA)

Het veengebied raakt geërodeerd door getijdengeulen, zo ook in het gebied rond Nieuwerkerk a/d IJssel. Dit zorgt tevens in de loop der tijd voor een ontwatering van het veen, waardoor het meer begaanbaar en op den duur bewoonbaar werd. Door ontwatering en oxidatie klonk het veen echter ook steeds meer in. De lagere ligging die hier het gevolg van was, zorgde voor inbraken vanuit zee. Vanaf de 3^e eeuw n. Chr. verliep dit proces steeds sneller en verdrong het veen. Naast deze natuurlijke invloed greep de mens zelf in door afwateringsloten te graven. Het proces van verdroging en inklinking werd hierdoor bespoedigd. Er ontstond weer een getijdenlandschap met op diverse plaatsen veenkussens als eilanden tussen de geulen. Dit veen werd niet afgedekt met nieuw sediment. Het veen verdween pas in de Middeleeuwen door agrarische activiteiten die verdere oxidatie veroorzaakte. Bovendien werd met name vanaf de 15^e eeuw intensief turf gestoken in het binnendijkse gebied. Die dijken dateren deels al uit de 13^e eeuw. Door afnemende zeeactiviteit verlandden de geulen vanaf de 6^e eeuw. Deze met zand opgevulde stroken kwamen door inklinking van de omliggende klei en veen sedimenten als inversie-ruggen hoger in het landschap te liggen.

In de Late Middeleeuwen is de mens steeds minder afhankelijk van de grillige natuur. Men is in staat om het landschap echt naar de hand te zetten, en zelfs zo zeer dat voorheen onbewoonbare plaatsen voor gebruik geschikt gemaakt konden worden door de technische innovatie van bijvoorbeeld dijkaanleg en inpoldering. Door de afsluiting van het land is de waterberging van het gebied nu ook volledig op de hoofdgeulen, zoals de Rijn, Maas en Schelde, aangewezen. Hier werd de waterstand steeds hoger. Deze hoge waterstand in combinatie met de verlaging van het land door ontwatering van de polders, plaatselijke verslechtering van het onderhoud aan de dijken en de afgraving van veen voor turf zorgden voor kwetsbaarheid. Die bleek ook bij enkele stormvloed in de Late Middeleeuwen en de vroege Nieuwe Tijd.

In het grondgebied van de gemeente liggen slechts enkele archeologische vindplaatsen. Dit is gerelateerd aan de ontwikkeling van het landschap en de daaraan gekoppelde potentie voor gebruik in het verleden. Het gebied werd vanaf de oudste tijden al relatief snel vochtig en was lange tijd buiten de hoge delen zoals de rivierduinen, vanaf het Mesolithicum tot en met de Bronstijd, waarschijnlijk ongeschikt voor permanente bewoning. Pas in de periode van de IJzertijd en de Romeinse tijd was het veengebied dermate ontwaterd dat er bewoning kon plaatsvinden. De zee bleef echter regelmatig haar invloed doen gelden, ook in de latere perioden van Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, waarin men steeds beter in staat was de zee onder controle te houden.

Figuur 4: Bodemkaart van de omgeving van het plangebied (Bron: Archis2)

De naam van de gemeente Nieuwerkerk a/d IJssel geeft ook een aanwijzing voor de geschiedenis van het gebied: een dorp ontstaan rond een kerk. Het toponiem *Nuwerkerke*, wordt in 1282 vermeld, wanneer Traveys van Moordrecht leenman wordt van Graaf Floris V van het gebied tussen Kralingen en Gouda. De graaf heeft nog steeds een link met de naam van de verbindingsweg ('s-Gravenweg). Het gezegde "*Zo oud als de weg naar Kralingen*" zou verwijzen naar deze weg, als de route waar langs de oudste bebouwing stond. Het gebied van de kern en het Oude Dorp wordt een eiland tussen meren ontstaan door het turfsteken. Het oudst bekende archiefstuk met betrekking tot Nieuwerkerk is van 22 januari 1317. Het meldt de verkoop van de ambachten Capelle en Nieuwerkerk door Graaf Willem III aan heer Jan van der Werve.

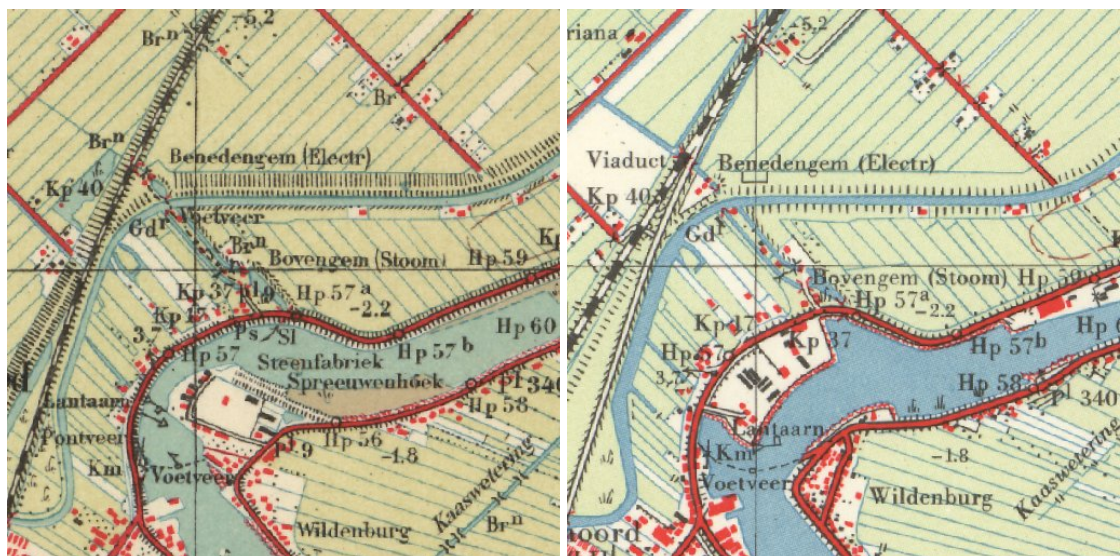
In 1839 is de Zuidplas drooggelegd, wat vanaf dan de Zuidplaspolder gaat heten. De Alexanderpolder volgt in 1866. Het hoger gelegen Oude Dorp steekt vanaf dan uit boven de lager gelegen landbouwgrond.

De rivier is bedijkt. Zeker de buitenbocht aan de oever van Nieuwerkerk zal dit nodig hebben gehad. Hier vindt namelijk anders uitslijping plaats. Aan de binnenbocht, dus de overzijde, vindt aanslibbing plaats. Daar ontstaat steenbakkersindustrie. Bij een aanpassing rond WO II wordt de rivierbocht naar

het oosten verlegd, waarbij een deel van de oude aanslibbing verdwijnt en de zellingen ter plaatse van het plangebied worden aangelegd.

Figuur 5: Kadaster 1811-1832. Op de linker oever geen zellingen, de rechteroever is aangeslibd. (Bron: WatWasWaar)

Figuur 6: Links: Topgrafische kaart uit 1936. Op de linker oever zijn nog geen zellingen; Rechts: Topgrafische kaart uit 1958. Op de linker oever zijn de zellingen zichtbaar. (Bron: WatWasWaar)

3.2

ARCHEOLOGIE - BEKENDE WAARDEN EN WAARNEMINGEN

In deze paragraaf wordt aangegeven wat de archeologische vondstmeldingen, de archeologische trefkans en de aanwezige archeologische monumenten zijn. De archeologische trefkans is gebaseerd op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW). De waarden op de IKAW zijn opgenomen in de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de provincie Zuid-Holland. Het verwachtingsmodel waarop de IKAW is gebaseerd is afhankelijk van de relatie tussen bodemkundige eenheden in het gebied en archeologische vondsten binnen gebieden die een zelfde landschapsgenese hebben. Deze gegevens leiden tot een specifieke archeologische verwachting.

Waarnemingen

Direct ten zuiden van het plangebied (deel Onderneming) is een stenen bijl gedocumenteerd. Het betreft een zogenaamde Fels-Ovalbeil uit het Midden Neolithicum (4000 – 2800 v.Chr.). Het betreft mogelijk een (ritueel) gedeponeed object in een natte context. Dergelijke vondsten duiden op menselijke activiteiten, maar niet *per se* op bewoning ter plaatse in die periode (zie figuur 7).¹ Iets verder naar het zuidwesten is een waarneming gedaan van 19^e eeuwse bewoningsresten.²

Vondstmeldingen

In ARCHIS zijn geen vondstmeldingen in de directe omgeving van het plangebied geregistreerd.

¹ Waarneming 26169.

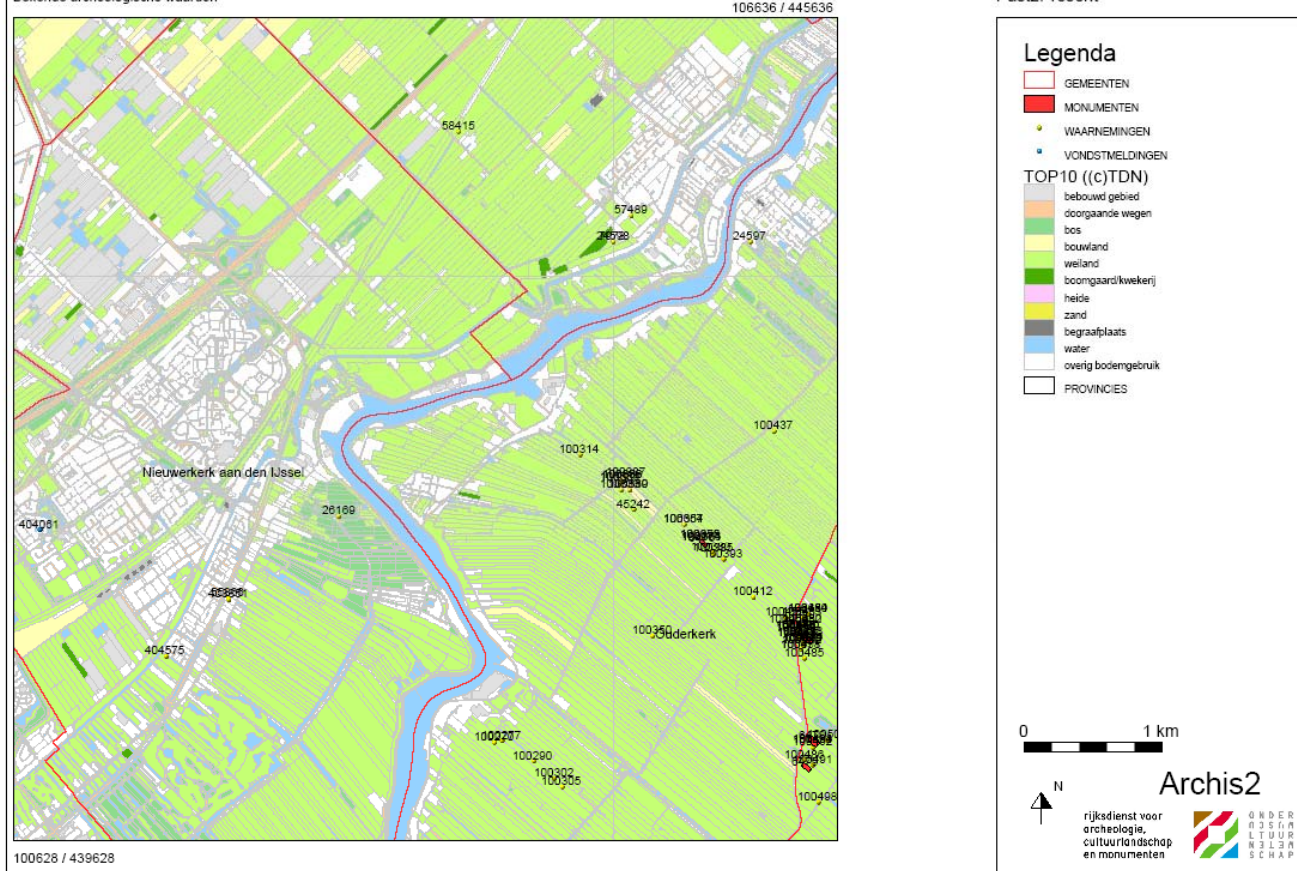
² Waarneming 55866.

Nieuwerkerk a/d IJssel

Bekende archeologische waarden

10-12-2008

Past2Present

Figuur 7: Bekende archeologische waarden in de omgeving van het plangebied (Bron: Archis2)

IKAW/CHW

Volgens de IKAW (figuur 8) en de CHW geldt een lage verwachting voor archeologische waarden in het plangebied. Beide kaarten geven dezelfde contour weer. Deze komt overeen met het lokale bodemtype (komklei op veen). De CHW geeft wel een redelijk hoge waarde (categorie 3) aan het lijnelement van de dijk (zie figuur 11). Ten zuiden, ruim buiten het plangebied, liggen twee oude dijkdoorbraaklocaties of wielen.

AMK

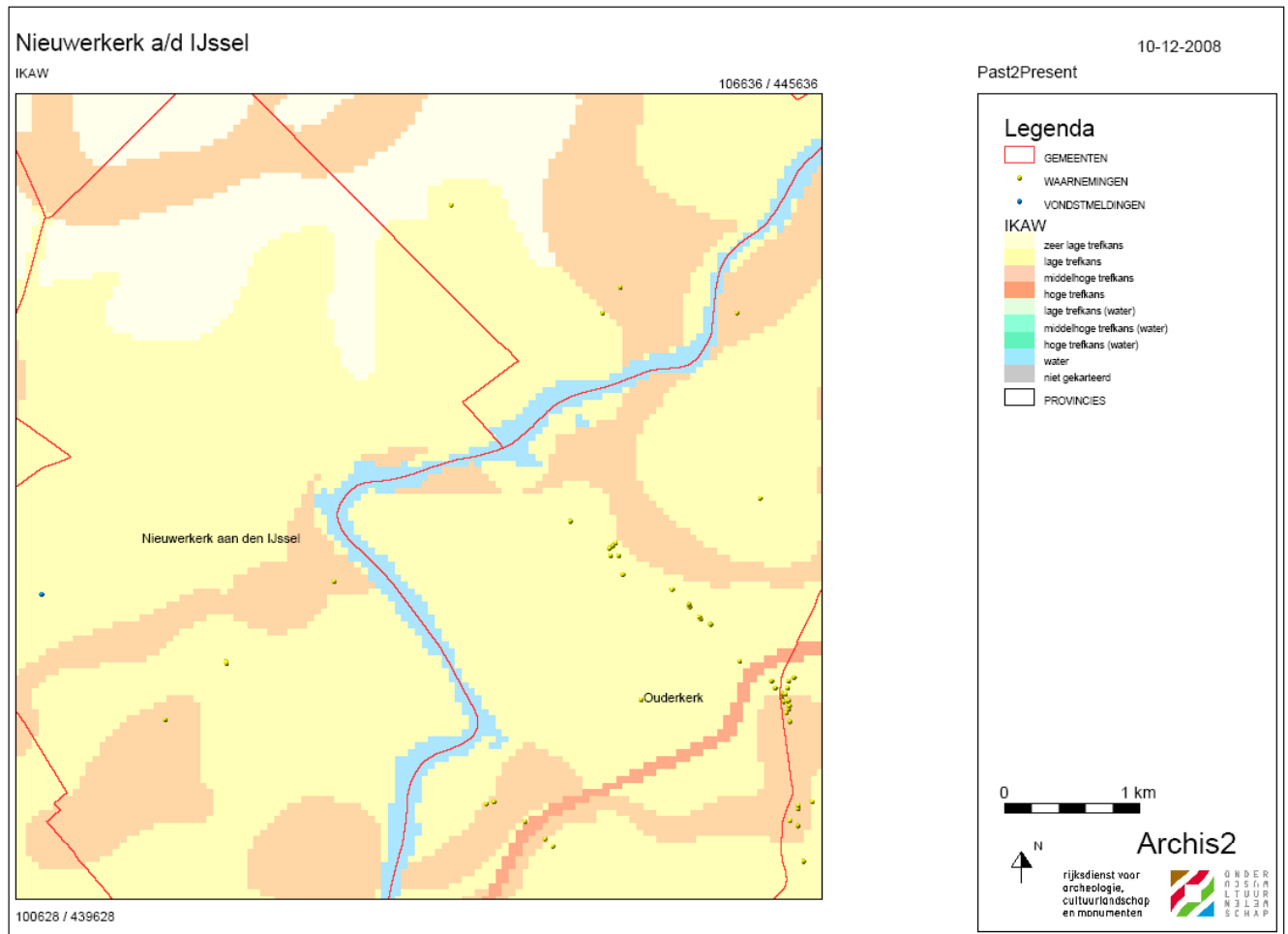
Er zijn geen archeologische monumenten in de directe omgeving van het plangebied aangeduid op de Archeologische Monumentenkaart.

3.3

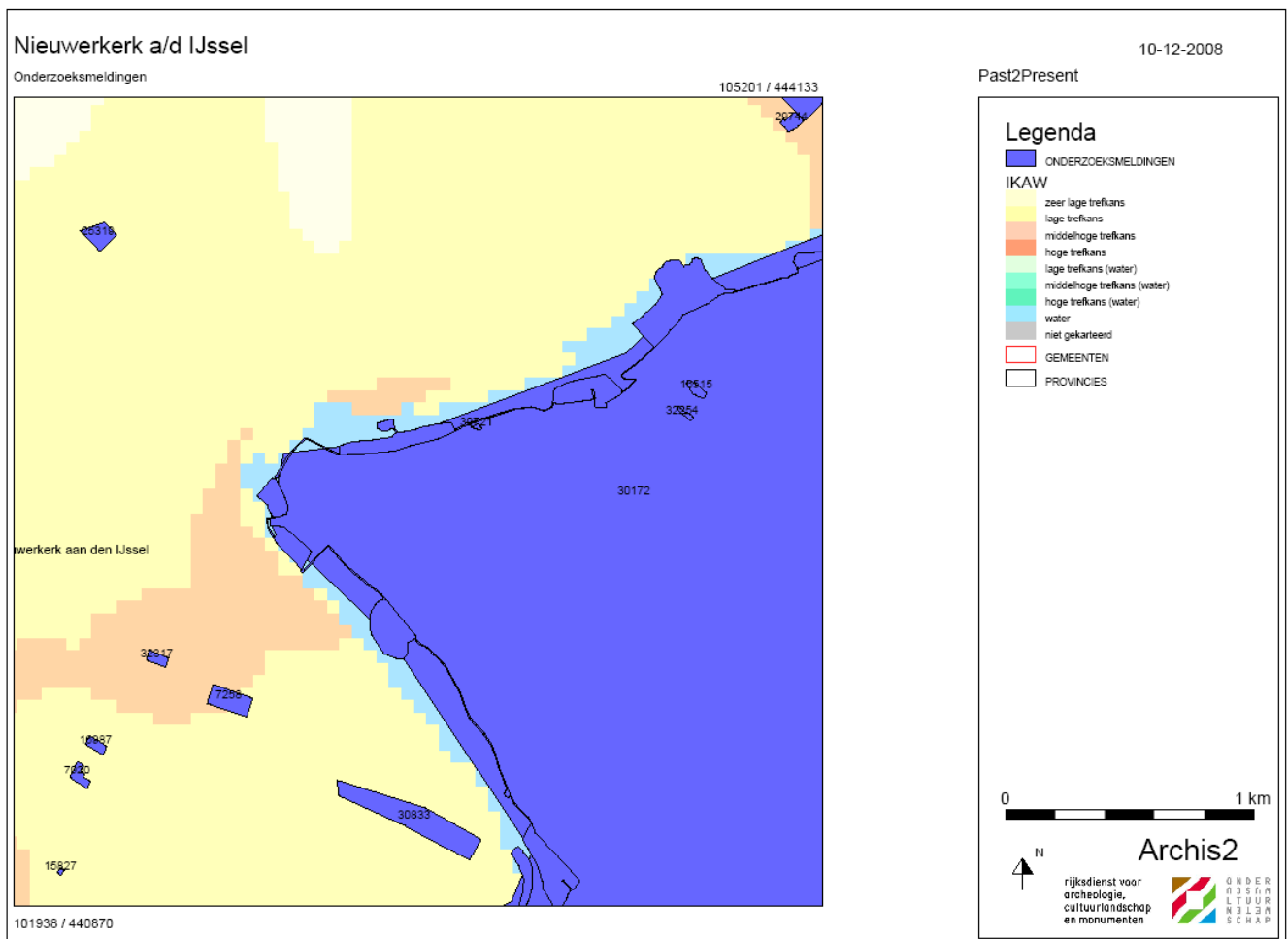
VERSTORINGEN

Over recente bodemverstoringen binnen het gehele plangebied is weinig bekend. De gerede mogelijkheid bestaat dat beide delen verstoord zijn door de bouw van de bedrijfsgebouwen, die het huidige grondgebruik vormen. Het terrein is deels gesaneerd, waarbij ook verontreiniging als gevolg van ondergrondse tanks is

verwijderd. Naast de versterking als gevolg van de aanbreng van de tanks is dus ook een deel later gesaneerd.

Figuur 8: Indicatieve Kaart Archeologische Waarden van de omgeving van het plangebied. De archeologische verwachting is laag. (Bron: Archis2)

Figuur 9: Indicatieve Kaart Archeologische Waarden van de omgeving van het plangebied, met opgave van de onderzoeksmeldingen. (Bron: Archis2)

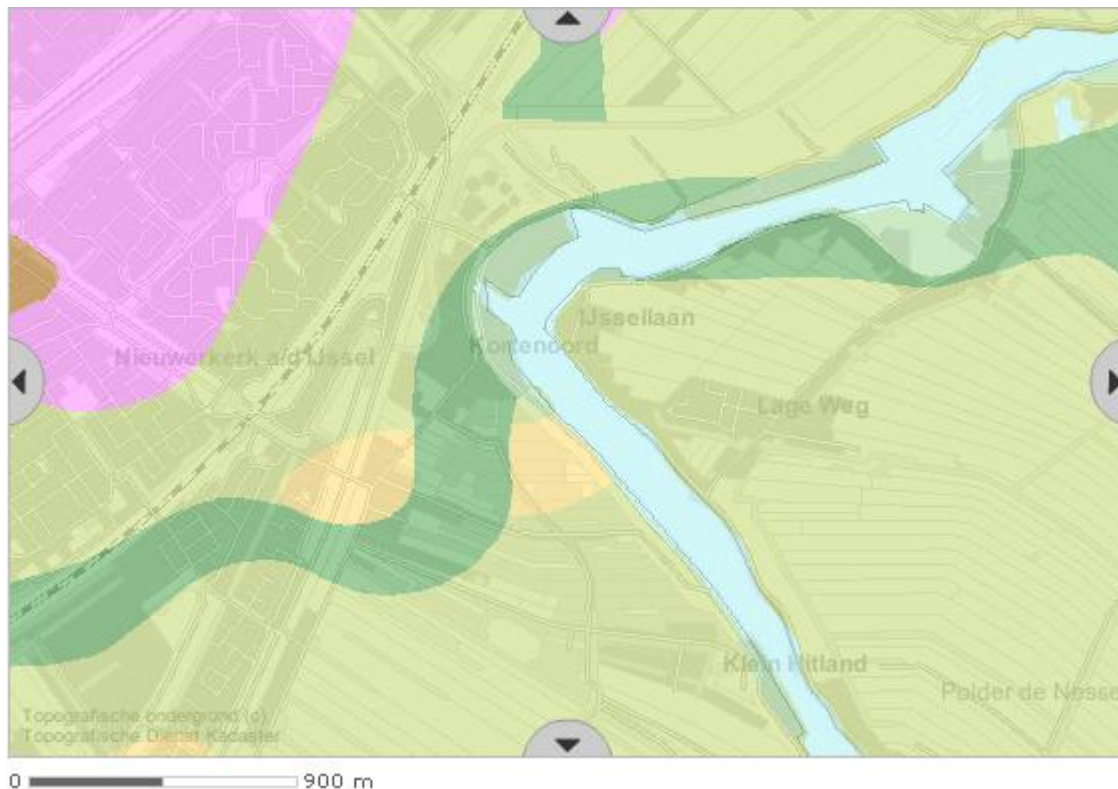
3.4

ONDERZOEKEN

Ten zuiden van het plangebied zijn enkele kleinschalige (perceelsgebonden) onderzoeken uitgevoerd. Aan de overkant van de Hollandsche IJssel is een grootschalig onderzoek uitgevoerd in de Krimpenerwaard³ en ten behoeve van de sanering van de Hollandsche IJssel⁴.

³ Onderzoeksmelding 5333; Visscher 1988.

⁴ Onderzoeksmelding 30172.

Figuur 10: Archeologische kenmerken van de omgeving van het plangebied. Het wordt gedomineerd door de stroomgordel van de Hollandsche IJssel (Bron: Archis2)

Voor het plangebied kan op grond van de bovenstaande informatie de volgende specifieke verwachting worden geformuleerd:

De archeologische verwachting voor het plangebied is voor alle perioden laag, dit vanwege het feit dat de bodem onder de plangebieden een relatief jonge aanplanting betreft. De dijk heeft een redelijk hoge waarde.

De stroomgordel (zie figuur 10) die door Nieuwerkerk a/d IJssel loopt is actief geweest in het Midden Atlanticum (ca. 6500 jaar geleden). Deze doorsnijdt ten zuiden van het plangebied een rivierduinafzetting uit de Formatie van Kreftenheye (150.000-10.000 jaar geleden). De dijk is mogelijk uit de 13^e eeuw. Omdat mensen in het verleden wat betreft bewoning de voorkeur gaven aan de hoger gelegen delen van het landschap, is de archeologische verwachting voor de omgeving van het plangebied alleen hoger daar waar lokale opduikingen van het rivierduin voorkomen, dan wel door de mens een verhoging is gemaakt zoals de dijk. De geologische en de geomorfologische omstandigheden in het plangebied wijzen er op dat er beperkte mogelijkheden voor bewoning zijn. Meer verwachting is er voor aan de dijk of de rivier gelieerde activiteiten zoals steenbakkerij vanaf de Middeleeuwen. In dit kader werden ook de zellingen van belang. Deze zorgden

onder andere voor de opvang van kleislib dat als grondstof voor de bakkerijen werd gebruikt.

Figuur 11: Landschappelijke waarden. Alleen het lijnelement van de dijk (gele lijn) vertegenwoordigt een waarde langs de rand van het plangebied. (Bron: Cultuurhistorische waardenkaart Zuid-Holland)

4 Advies

Uit het bovenstaande is duidelijk dat de archeologische waarde van de beide delen van het plangebied gelijk is. Er wordt hier dan ook volstaan met één advies dat voor zowel Blok als Onderneming geldt.

Gezien de archeologische verwachting adviseren wij ter hoogte van de te ontwikkelen bebouwing geen vervolgonderzoek uit te laten voeren. De voorgenomen ontwikkelingen zullen, gezien de aard en jonge leeftijd van de beide zellingen, geen oude cultuurlagen of afzettingen raken.

De dijk heeft een redelijk hoge waarde. Volgens het stedenbouwkundig plan wordt er gebouwd op een minimale afstand van 9,5 m vanaf de kruin van de dijk. Indien er echter toch grondverzet met betrekking tot de dijk plaatsvindt, bijvoorbeeld bij de aanleg of verandering van verbindingroutes naar de zellingen, is hiervoor wel vervolgonderzoek noodzakelijk. Hierbij dient de archeologische verwachting in het veld getoetst te worden.

5 Bronnen

Literatuur

Berendsen, H.J.A., 2005: *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's.* Van Gorcum, Assen.

Bosch, J.H.A. & H. Kok, 1994, *Toelichting bij de Geologische Kaart van Nederland 1:50.000, Blad Gorinchem West (38W),* Haarlem.

College voor de Archeologische Kwaliteit, 2006, *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA),* versie 3.1, Den Haag.

Provincie Zuid-Holland, *Cultuurhistorische waardenkaart* (geraadpleegd op 10 december 2008).

Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, ARCHIS II (Archeologisch Informatie Systeem), (geraadpleegd op 10 december 2008).

Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, 2000, IKAW 2 (Indicatieve kaart Archeologische Waarden), Amersfoort.

Visscher, H.C.J., 1988, De Krimpenerwaard, een archeologische kartering, inventarisatie en waardering, *RAAP rapport 23,* Amsterdam.

Vos, P.C., E.C. Rieffe & E.E.B. Bulten, 2007, *Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk,* Den Haag / Rijswijk.

Wolters-Noordhoff, 1990. De grote historische atlas van Nederland, West Nederland 1838-1857. Groningen.

Websites

www.nieuwerkerk-ijssel.nl

www.noaa.nl